

*Jste tedy obětním beránkem? – Necítím se
tak.*

**Užívání biblických frazémů a jejich
proměny v odlišných kontextech**

Kamila Mrázková

Jazykovědné sdružení – 14. 5. 2026

Projekt „Česká frazeologie a proměny jejího užívání v dobových a žánrových kontextech“

- Vyhledávání a anotace víceslovných lexikálních jednotek, nových frazémů a variant známých frazémů v ČNK
- Databáze víceslovných lexikálních jednotek v češtině Lemur
- Variabilita frazémů v textech v závislosti na době jejich vzniku, ideologii a žánru:
 1. kvantitativně – něco se ne/užívá, více/méně,
 2. kvalitativně – varianty frazémů, aktualizace, modifikace lexikální, syntaktické, změny významu

Korelace variability – kvantitativní, formální, významové – s dobou (dobovou ideologií), žánrem...?

- Souvisí doba vzniku textu, žánr a ideologické zaměření s rozdíly v relativní četnosti a způsobu užití jednotlivých frazém/typů frazémů (lexikální a syntaktické variace, významové modifikace) mezi jednotlivými korpusy?

Korpusy (a jejich subkorpusy) textů trojího typu:

- Totalita (texty let 1948 – 1989)
- korpusy řady Syn a subkorpusy SynPub, od 90. let dosud
- Antisystémové weby (+ politický bulvár), od r. 2020

(Šlerka, J. (2018): Typologie domácích zpravodajských webů.

Dostupné z WWW: <https://www.nfnz.cz/studie-a-analyzy/typologie-domacich-zpravodajskych-webu/>)

Užité korpusy

Korpusy vytvořené z korpusů ČNK tak, aby byly srovnatelné velikosti (alespoň řádově)

- Frap Totalita (15,9 M) – malý, oficiální texty (úzké žánrové spektrum, RP z let 1952, 1969 a 1977, problém zobecnitelnosti zvláště kvantitativních zjištění)
- Frap SYNv13-PUB (74,9 M) – výběr ze SYN v13, pouze publicistika, žánrově pestrý = „Malý mainstream“
- subkorpus Synv13-PUB (5,7 G), vytvořen z korpusu Syn v13 (6,4 G) = „Velký mainstream“ (žánrově pestrý, 1990 – 2022, „dlouhá současnost“)
- Frap Polit_bulvar – 188 M
- Frap Antisyst – 54,7 M (z korpusu online2_archiv – od roku 2021, stále aktualizováno, v podstatě jeden žánr)

Proč biblické frazémy a které?

- Proč? – Lze předpokládat, že užívání (některých) biblických frazémů může být ovlivněno dobou vzniku, ideologií a žánrem textu

1994 – P. Ouředník: *Aniž jest co nového pod sluncem.*

– po r. 1989 návrat užívání kulturní frazeologie, včetně biblické?

- Které? – Ustálená spojení, která jsou obrazná a v nějaké (různé) míře si uchovávají vztah k biblickému pretextu (např. pomocí propria)

Jidášský groš (políbení/polibek aj.)

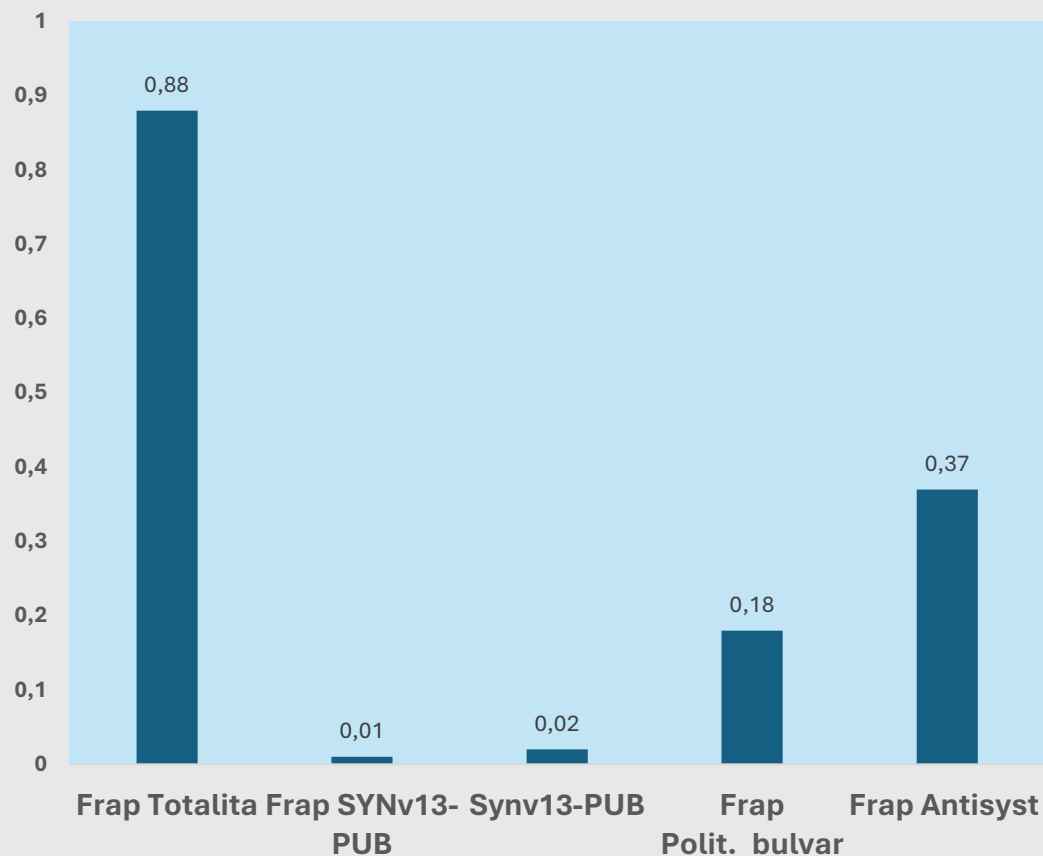
Obětní beránek (beran/kozel)

Zlaté tele

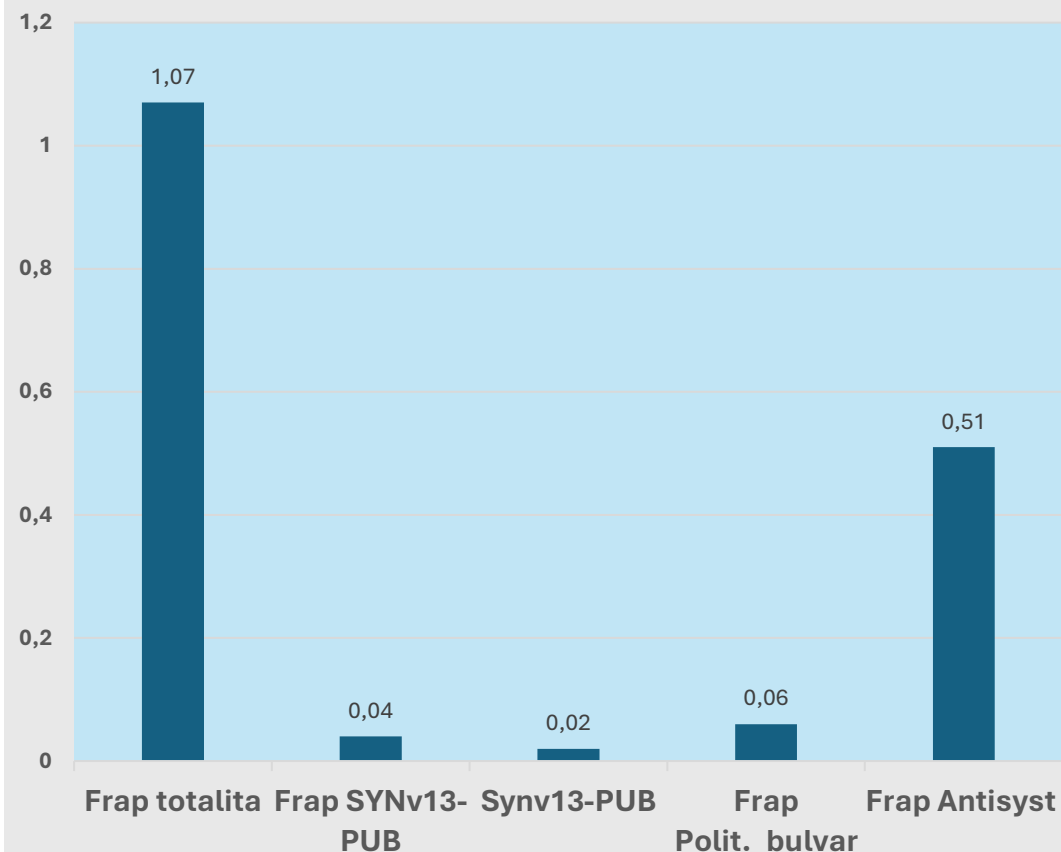
(Něčí) slova (ne)pad(a)la na úrodnou půdu

Frekvence spojení *Jidášský groš* a jidášský + jiné substantivum v jednotlivých korpusech

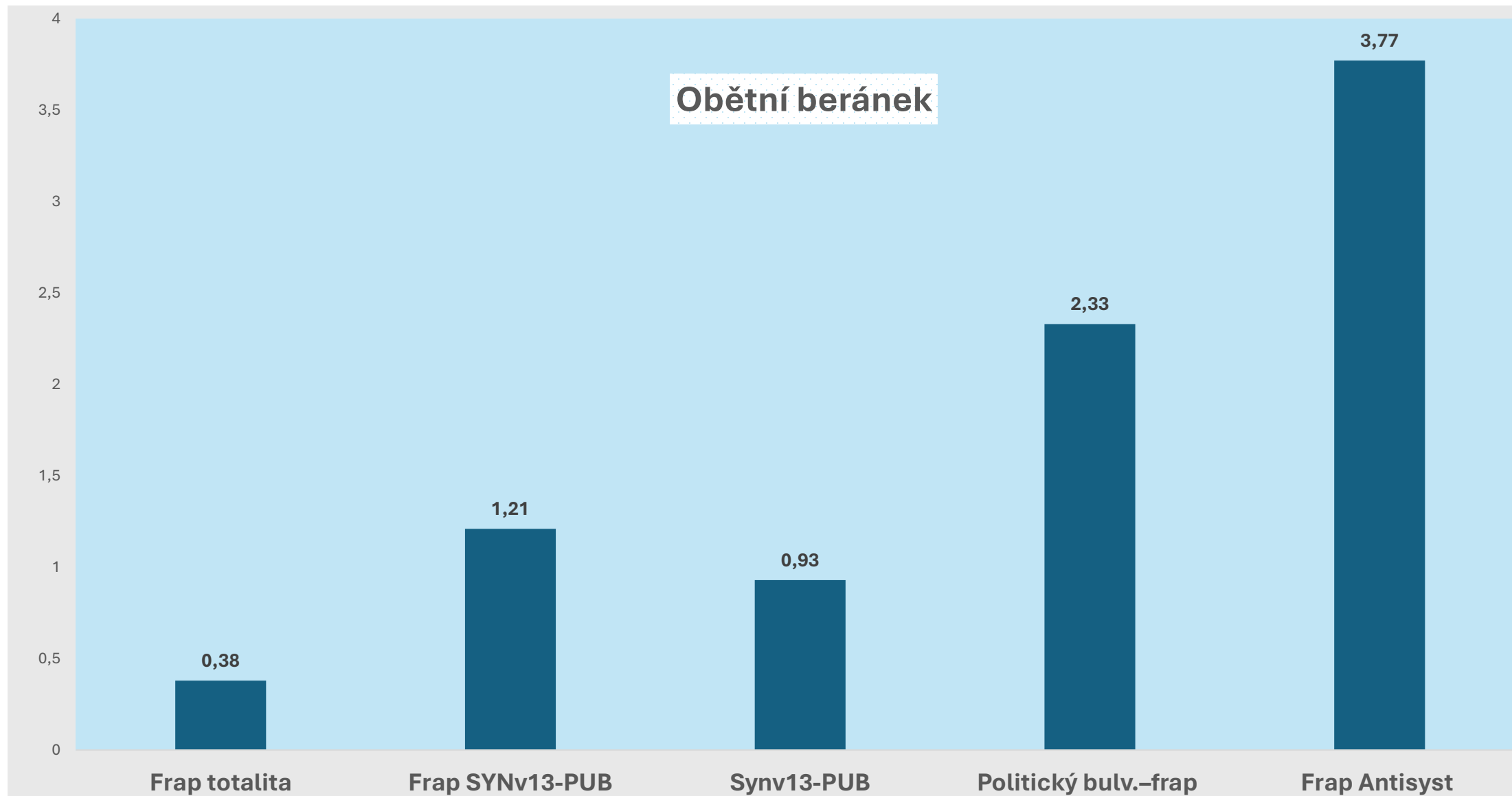
Jidášský groš

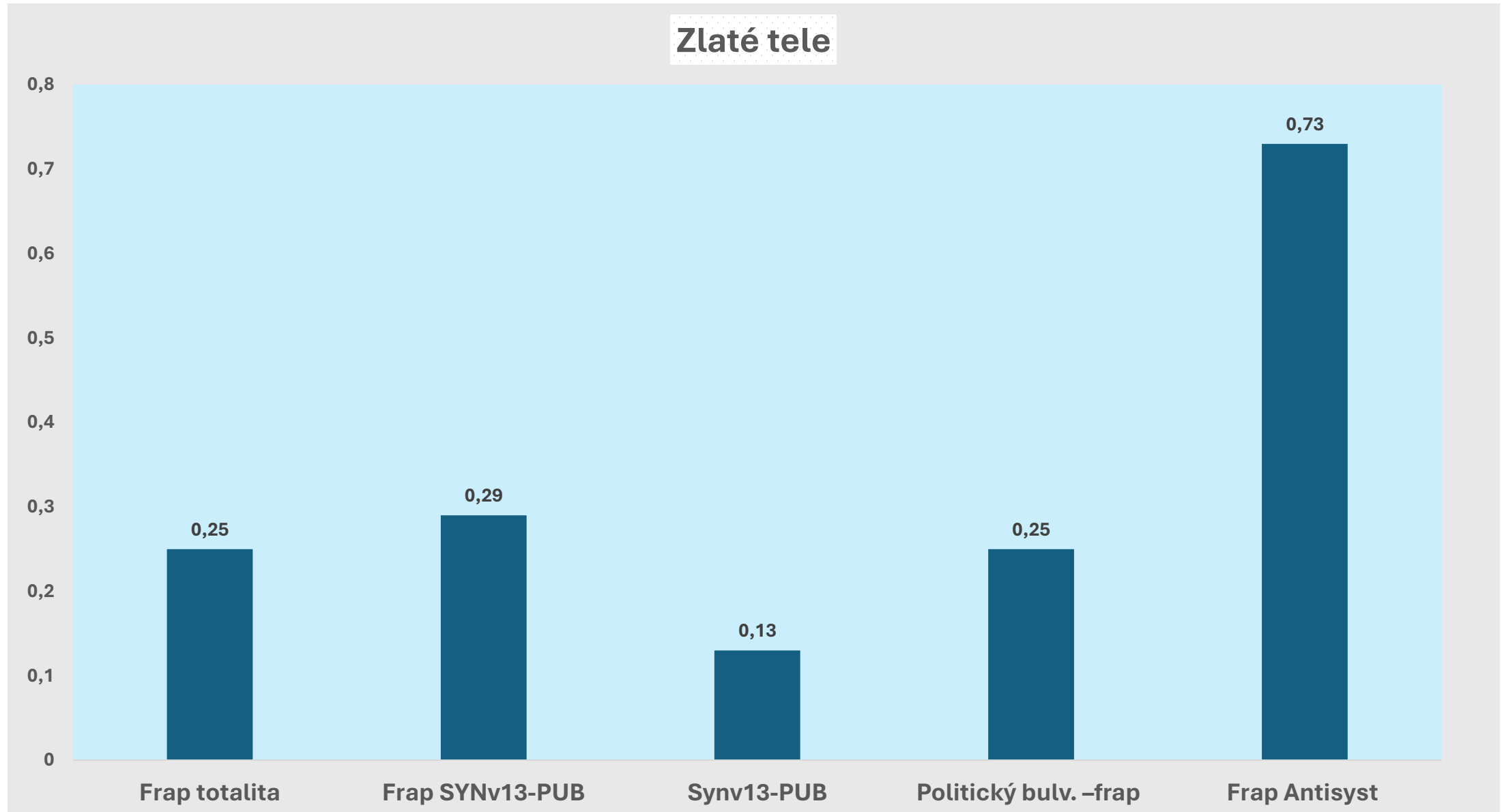
Jidášský + jiné substantivum

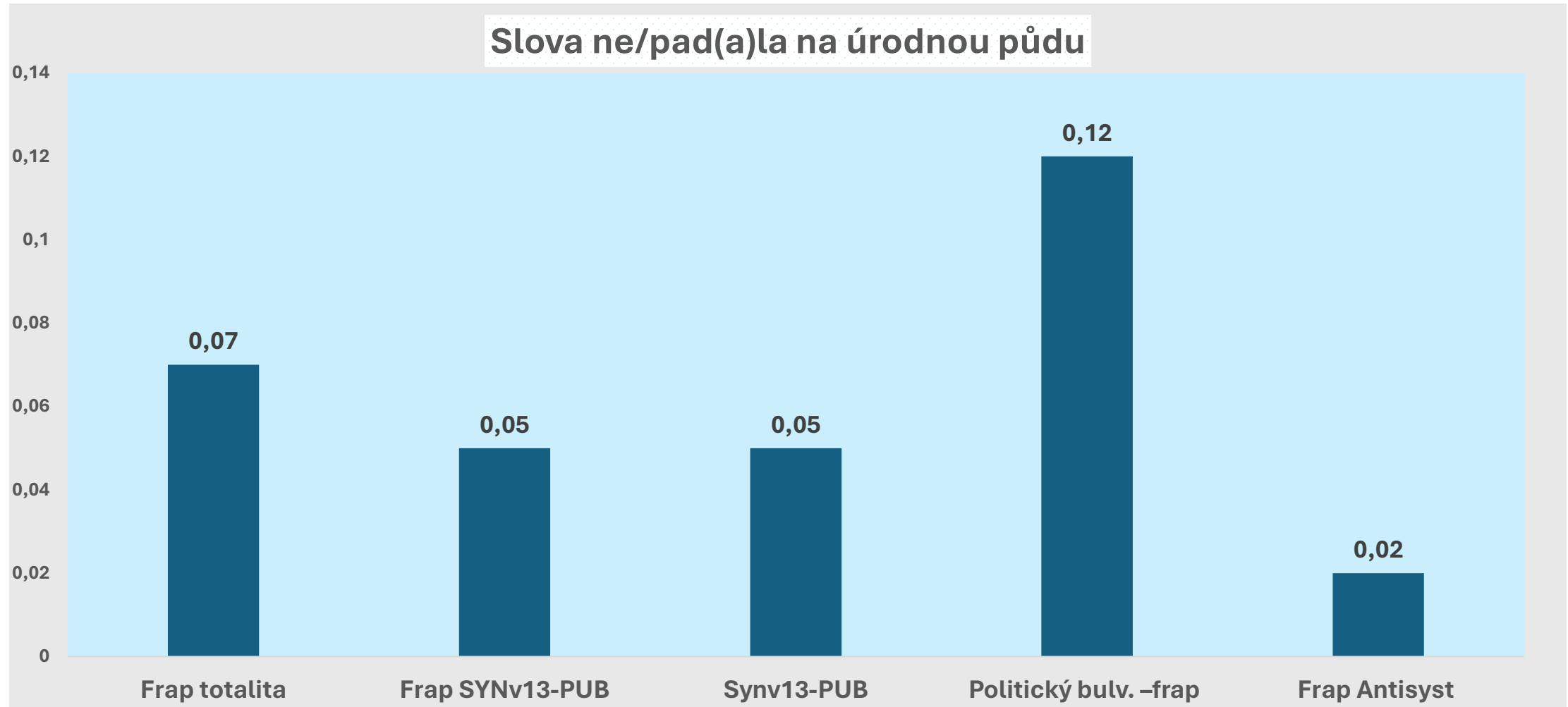
Frekvence spojení *obětní beránek*

Frekvence spojení *zlaté tele*

Frekvence spojení *Slova ne/pad(a)la na úrodnou půdu*

Jidášský groš aj.: Totalita

Frap Totalita (0,88 i.p.m., 14 dokladů); *Jidášský* + jiné substantivum = 1,07 i.p.m., 17 dokladů, z toho 8x *peníze, dolary, libry...* ; Jidášský polibek/políbení = 0

„Diskurz Anticharty“

- *Slouží za **jidášský groš**, ale nemohou skončit jinde než na smetišti dějin. (Haló na sobotu, dopis čtenáře, 29. 1. 1977)*
- *Nová maska, kterou si jen na okamžik přikryl svou **jidášskou tvář**. Jako přišlápnutý had, který se již nemůže vyprostit, ochotně začíná odpovídat na první otázky (Rudé právo, 22. 11. 1952)*
- *[...] britští imperialisté [...] nejsou nijak nadšeni tím, že Tito příliš rychle zapomněl na své špionážní přátelství s Churchillovým synem války, na **jidášské libry** a že prodává svou zem za dolary Američanům. Pomáhá tak vrážet nůž do zad britskému vlivu v prostoru Středozemního moře. (Rudé právo, 24. 9. 1952)*

Jidášský groš aj.: Politický bulvár, Antisystém

Frap Polit_bulvar – 0,18 i.p.m., 16 dokladů; *jidášské políbení/polibek* = 0; *jidášský* + jiné substantivum = 0,06 i.p.m., 5 dokladů

- *Já už ty dotace z Bruselu prokoukl dávno, je to **jidášský groš**. Investují vždy tak, aby nás mohli ovládnout.* (paralementnilisty, 2.10. 2017)

AntiSyst – 0,37 i.p.m., 20 výskytů; *jidášské políbení/polibek* = 0; *jidášský* + jiné substantivum = 0,51 i.p.m., 28 výskytů

- *Proč tohle nedělají Švýcaři, Lucembursko a další neutrální země?? No protože nejsou tak blbí a nelezou kdekomu za jidášský groš v řit'.* (svobodnenoviny 18. 6. 2018)
- *Neptají se, kdo a co může mít za lubem a kolik **jidášských kozlů** může být v jejich stádu. Je snadné se ptát: „Co mohu dělat tváří v tvář velmocenské vládní kontrole našich životů?“* (matrix-2001.cz, 2024-10-10)

Jidášský groš: Hlavní proud

Frap SYNv13-PUB – 0,01 i.p.m., 1 doklad; Synv13-PUB – 0,02 i.p.m., 95 výskytů; *jidášské políbení* – 24 dokladů (8x Karel Havlíček)

- *Strana [...] zůstala a ti, co přeběhli a za **jidášský groš** zradili, se pak stali bezvýznamnými, “ napsal Filip na sociální síti. (LN, 6. 3. 2019)*
- *Všimněme si nálepek používaných touto stranou. Atentátníci, spiklenci, zbabělci, zrádci, našeptávači. Ted’ došlo i **na jidášský groš**. Ke kompletnímu slovníku Rudého práva snad chybí už jen zaprodanci (nejlépe hradní). (MF Dnes, 9. 7. 1999).*
- *[,,] Přiznávám se, že mi Maďaři co zjevné nepřátelé Čechů jsou milejší než Rusové, kteří **s jidášským políbením přicházejí nás strčiti do kapsy**, “ napsal Havlíček ve stati Slovan a Čech, již publikoval dva roky po návratu. (Hospodářské noviny, 24. 3. 2023.)*

Lexikální modifikace: *peníze, dolary, stříbrňáky, mamon, mzda, odměna, služby, politika, gesto, žvásty, mopslíci, kozli ...*

Obětní beránek – Antisystém, Politický bulvár

Frap Antisyst – 3,77 i.p.m., 206 dokladů

- *Nešťastný Lee Harvey Oswald, údajný střelec, byl jen **obětním beránkem**, kterého skvělá a dobrá americká média od té doby používají jako zástěrku [...]* (zvedavec-org, 27. 8. 2018)
- *Železná osa straussovských neokonzervativců, [...] a starozákonních psychopatů v Tel Avivu [...] a využívá svou nadnárodní síť krvavých zabijáků k rozšíření chaosu a sektářské občanské války po celé západní Asii. V celém tomto ideálním scénáři sní o tom, že smrtelně zasáhnou hlavu hada: Írán. Sultán Erdogan, hrající roli užitečného obětního beránka, prohlásil, že pro Sýrii začalo „světlé období“. Skutečně. Světlé období pro pohlaváry Černé vlajky [...] – živící se mršinou Sýrie. (novarepublika.cz_2024-12-14_9)*

Frap Polit_bulvar, 2,33 i.p.m., 202 dokladů

- *Jejich provozovatelé a majitelé už toho začínají mít dost. Mají pocit, že si z nich vláda udělala **covidového obětního beránka** a hrozí, že na protest nezavřou. (parlamentnilisty, 15. 12. 2020)*

Obětní beránek – Hlavní proud

Frap SYNv13-PUB – 1,21 i.p.m., 91 dokladů z toho 12x sport; **SYNv13-PUB – 0,93 i.p.m.**, 5281 dokladů (cca ¼ sport, 32 z prvních 120 dokladů

- *Jste tedy **obětním beránkem**? – Necítím se tak. Někdy nastane situace , kdy musíte třeba i odejít. Co říkáte způsobu, jaký k tomu zvolil premiér? To jsme si, myslím, s premiérem vysvětlili. (Právo, 8. 3. 2000)*
- *Slovan se stal ve Zlíně **obětním beránkem** dobře hrajících domácích, když inkasoval sedm gólů a žádný nedal. (LN, č. 254/1992)*
- *Válcovny sázejí na domácí neprůstřelnost a už zřetelně odmítly roli jednoho z **obětních sestupových beráneků**. Šesté místo je sympatické, ale bezbrankový výsledek v desátém kole je na vlastní půdě pochopitelně ztrátou. (Právo, 8. 10. 2002).*
- *Na otázku, zda byl pro Diamonda „**obětním beránkem**“,“ odpověděl: „Nemyslím si, že bych se zachoval jako obětní beránek. Rezignoval jsem pro dobro banky, ale **nejsem obětním beránkem nikoho**.“ (Hospodářské noviny, 18. 7. 2012.)*

Obětní beránek – Totalita

Frap Totalita – 0,31 i.p.m., 5 dokladů

- *Hodili nás jako **obětního beránka** na oltář fašismu v bláhové naději, že se nenasytný **moloch** spokojí s tímto darem. (Haló na sobotu, 12. 3. 1977)*
- *Bratislavští si zaslouženě odvezli bod z vršovického dolíčku a Zbrojovka Brno tvrdým a bojovým výkonem překvapila v Žilině. Po dlouhé době dokázaly získat oba body poslední VSS Košice. „**Obětním beránkem**“ byli hráči Teplic. Prvního vítězství na jaře se také dočkali Plzeňané, kteří na těžkém terénu porazili košické železničáře. (Haló sobota, 12. 3. 1977)*

Změny/posuny významu

Obětní beránek = pasivní role. *Hledat/najít/určit/ukázat na obětního beránka: Každá doba a každá skupina si hledá svého obětního beránka.*

- *Hradeckému mužstvu kdekdo před jarním výkopem přisuzoval roli obětního ligového beránka.* (Sport, 24. 2. 1999); *Slovan se stal ve Zlíně obětním beránkem...*

Změna perspektivy – „aktivní“ beránek, odmítnutí role: *Nemyslím si, že bych se zachoval jako obětní beránek.*

- *Jenže Jistebník nechtěl plnit roli obětního beránka a začal do soupeře bušit. [...]* (Deníky Moravia, 18. 2. 2008)

Sportovní žurnalistika – *obětní beránek* = outsider, poražený

Subjektivní pocit: *Na úterní dotaz redakce Vyškovského deníku Rovnost, jestli se v kauze necítí jako obětní beránek, zavěsila.* (Ne/cítit se (být) obětním beránkem (někoho) – 68 dokladů v SynPub_v13)

Zlaté tele: Antisystém a politický bulvár

FrapAntiSyst – 0,73 i.p.m., 40 dokladů

- *Klimahujer profesor Michael Mann [...] klimatolog na Penn State University, je tvůrcem slavného hokejkového grafu, který je zlatým teletem ideologů globálního oteplování.* (euportal, 2. 9. 2019)

Frap Polit_bulvar – 0,25 i.p.m., 22 dokladů

- *Novinářský postoj k ministryni Malé krásně odráží, jak jsme z formálního vzdělávání udělali zlaté tele.* (parlamentnilisty, 5. 7. 2018)
- *„Už nikam nejdu, i kdyby to stálo zlatý tele,“ shodujeme se. Jen pro shrnutí, sedíme v té asi nejdražší krumlovské restauraci. Tři běžná jídla [...] a 1200 korun.* (parlamentnilisty.cz_2023-08-18)
- *Jsme připraveni znát platy ředitele Dvořáka, či některých hvězd publicistiky České televize? [...] My ano, ale vzhledem k jejich evidentně štědré výši nejsou připraveni karty odkrýt ony hvězdy. Myslím, že jen tak ke změně nedojde, protože kde není vůle, není cesta. A zlaté tele si nikdo jen tak nepodřízne.* (parlamentnilisty.cz_2020-06-26)

Zlaté tele: Totalita

Frap Totalita – 0,25 i.p.m., 4 doklady

- *Slepuje tak bandu z nejodpornějších typů - zrádců, kteří nemají ani nejmenšího vztahu k našemu lidu, k jeho tužbám, pro něž je záře „zlatého telete“ – dolaru, jediným sluncem. To je jeho opora: banda kosmopolitů, trockisticko-titovských sionistů.* (RP, 22. 11. 1952)

Zlaté tele: Hlavní proud

Frap SYNv13-PUB – 0,29 i.p.m. (22); SYNv13-PUB – **0,13 i.p.m.** (748)

- *V době, kdy se trhy zbláznily, zapomeňme na **zlaté tele vyrovnaných rozpočtů**.* (Právo, 24. 9. 2022.)
- *Víte, dnešní doba představuje především **honbu v klanění se zlatému teleti**, je dost spotřební, rychlá a povrchní. Dnes je hvězdou každý podvodník, který si něco narazí na hlavu [...] chodí žvanit do rozhlasu [...] přičemž neumí ani ten nástroj držet pořádně v rukou.* (Deníky Bohemia, 27. 12. 2007)
- *[...] Gelnar (KDU – ČSL) nesouhlasil s prodejem za šest set miliónů korun. „**ZTO je zlaté tele, a pokud ho prodáme, pak zde vytvoříme monopol pro dodávání tepla.**“* (Právo, 16. 5. 2002)
- ***Neslibujeme zlatá telata jako ostatní, říká lídr ODS.*** MF Dnes, 15. 9. 2016.
- *Naopak na oblékání už rezignoval a **do kina ho nedostanete ani za zlaté tele.** Aspoň tak si představuje podle průzkumu agentury Matehr lidi starší 55 let většina českých firem.* (Deníky Bohemia, 7. 11. 2009)

Změny/posuny významu

1. Většina dokladů = **falešná modla**, klanění se zlatému teleti – zpravidla peníze, mamon, konzumerismus, moc, ale také globální oteplování, formální vzdělání, „*zlaté tele vyrovnaných rozpočtů*“, celebrity (Messi).
2. Něco výnosného (zvláště potenciálně, v budoucnosti (tele = mládě), synonymní = *slepice snášející zlatá vejce, zlatý důl, zlatá žíla*
3. Obecně něco cenného (materiálně), zlatý poklad – *Tam mluvíte o snížení daní a zvýšení platů. To není slibování zlatého telete ?*
4. *Ani za zlaté tele = ani za zlaté prase (30 x ani za zlaté tele – 0,01 i.p.m., 7,7 % užití zlatého telete)*

? Nálepku hybné síly dostávají zadlužující se domácnosti a firmy, které svými úvěry mají promazávat soukolí ekonomiky, naopak spořivci do tohoto soukolí sypou písek. Po generace platilo, že prosperitu zajišťují úspory a investice, nyní se zlatým teletem stala spotřeba.

Slova ne/pad(a)la na úrodnou půdu:

Frap Polit bulvar

- Frap Polit_bulvar – 0,12, 10 dokladů (celkově nejméně užívaný frazém)
- *V Praze ovšem **ministrova varovná slova nepadla na příliš úrodnou půdu.*** (parlamentnilisty.cz_2021-03-08)
- Frap Totalita – 0,07 i.p.m., + doklad = irelevantní
- *Denní, téměř otcovská péče brigádyra o traktoristy, jeho přísná i povzbudivá **slova padala na úrodnou půdu.*** (Rudé právo, 14. 9. 1952)

Slova ne/pad(a)la na úrodnou půdu:

Hlavní proud

- Frap SYNv13-PUB – 0,05 i.p.m., 4 doklady; SYNv13-PUB – 0,05 i.p.m., 295 dokladů
- *O poločasové přestávce musel kaplický trenér Křiva svým svěřenkyním důrazně domluvit a **jeho slova naštěstí padla na úrodnou půdu.*** (Deníky Bohemia, 16. 9. 009)
- *Když roku 1774 zahájili Američané válku za nezávislost, obrátili se pochopitelně také na Kanadu s výzvou ke společnému boji. **Tentokráte však slova padla na hluchou půdu.** Anglicky mluvící občané Kanady zůstali věrni svému králi.* (Lidové noviny, č. 162/1996.)

Slova ne/pad(a)la na úrodnou půdu: Antisystém

FrapAntiSyst – 0,02 i.p.m., 1 doklad

- ***Zda jeho slova padnou na úrodnou půdu, ukáže jen čas, naši podporu si ale po letech tvrzení v principu téhož pochopitelně získá snadno.*** (svobodny-svet.cz, 14. 3. 2024)

Závěry I

- Nejvíce užívaný frazém ze zkoumaných – *obětní beránek*, s výjimkou korpusu Totalita (tam *jidášský groš*/jiné substantivum)
- Nejméně užívaný frazém *Slova ne/pad(a)la na úrodnou půdu*
- Frazémy s vysokou relativní četností v korpusu Totalita a Frap Antisystém („podkova“) – frazémy spojené s Jidášem – expresivní texty, hromadění frazémů, v Antisystému i vulgárních, vypjatá politická rétorika, rozdělení světa na My x Oni, „Oni“ nemohou mít idealistické pohnutky; celkově expresivní, souvýskyt dalších frazémů
- Obecně vysoká frekvence většiny frazémů v Antisystému a politickém bulváru – kupení frazémů, expresivita, *obětní beránek* vyhovuje konspiračnímu vidění světa.

Závěry II

- Nízká frekvence *Slova ne/pad(a)la na úrodnou půdu* – dlouhé (4 lemmata), téměř nulová frekvence v Antisystému a v Totalitě, metakomunikační frazém, nehodí se tolik rétorice rozdělování na My x Oni, naopak vysoká frekvence v politickém bulváru – to odpovídá i jiným metakomunikačním frazémům (*ostrá slova padala*)
- *obětní beránek* a *zlaté tele*: v mainstreamu automatizace, posuny významu, vyšší frekvence *obětního beránka* v mainstreamu dána mj. užitím ve sportovní žurnalistice

Problémy a další výzkum

- Zobecnění brání/zpochybňuje především malý rozsah a omezené žánrové vymezení korpusu Totalita
- U velkých současných korpusů naopak problém s odstraňováním irelevantních dokladů.
- Další výzkum: varianty, aktualizace: *Jediný večer shrne programové záhady zrozené uctíváním zlatého telete sledovanosti.*
- Chybná užití (*Byl jsem svědkem, jak pán zapřel pejska jako Jidáš Krista.* Deníky Bohemia, 7. 4. 2007)
- Frazémy typické pro komunistický režim (*oddělit zrno od plev, Kdo nejde s námi, jde proti nám; Kdo seje vítr sklízí bouři; smetiště dějin,*)